

Aki a szívében örökre levéltáros marad

Interjú prof. dr. Lácza Magdolnával

Beszélgetőtárs: Kujbusné Mecsei Éva

A levéltáros életpályákat felvázoló interjúsorozat következő része prof. dr. Lácza Magdolnát, történészt, egyetemi tanárt mutatja be, aki tudományos pályafutásának egy jelentős szakaszát (1975–1984) töltötte levéltárosként a Szabolcs-Szatmár Megyei Levéltárban.

KMÉ: Kedves Magdi! Régóta ismerjük egymást, hiszen a levéltár kutatótermében te vagy az egyik leszorgalmasabb kutató, de rendszeresen hallhatjuk érdekes előadásaidat, kiadványainkban olvashatjuk forrásalapú tanulmányaidat, találkozunk veled rendezvényeinket, szakmai egyesületek programjain és 2023-ban neked ítéltük oda a Balogh István-emlékérmét. Történész is vagy, tanár és tudmányszervező is, a Nyíregyházi Egyetem jogelődjében a te feladatod volt a Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar megszervezése, irányítása. Szakmai életeredről megosztottál már velünk néhány tanulságos történetet a 2022. évi nőnap online beszélgetős programunkon. Most a nyíregyházi levéltárról kérem, hogy idézd fel az emlékeidet. Mit jelent neked a levéltár?

LM: Egy ilyen kérdésre lehet röviden és akár egy monográfiával is válaszolni. Most azonban egy interjúhoz illően megpróbálom összefoglalni az emlékeimet, a pályámat meghatározó viszonyomat a nyíregyházi levéltárhoz. Így, kisbetűvel, mert a levéltárra nem intézményként gondolok, hanem mint a befogadás, az érdeklődésem kiteljesedésének az otthonára.

KMÉ: Mi volt az az életre szóló élmény, amely elszakíthatatlan szálát fűzött közéd és az intézmény közé?

LM: A nyíregyházi Zrínyi Ilona Gimnázium második tanulójaként beiratkoztam a történelem szakkörbe, ahol Horváth Sándor tanár úr szinte mindenkinek egyéni feladatokat adott, és még ebben az évben (1967-ben) kijelölt, hogy képviseljem egy városi vetélkedőn az iskolánkat. Kb. egy hét volt a felkészülésre, adott szakirodalmat, és elmentem a versenyre. Ez fordulópontot jelentett az életemben, mert a zsűri elnöke Hársfalvi Péter, a történelem tanszék vezetője volt. A versenyt megnyertem, ami visszatekintve talán nem is volt olyan nagy kihívás, de akkor három ember figyelme, érdeklődése fordult felém: Horváth Sanyi bácsié, Hársfalvi tanár úré, akik elhatározták, hogy bekísérnek a levéltárba, hogy bemutassanak Balogh István igazgató úrnak. Ettől kezdve tanulmányaim, életem minden mozzanatában ennek a három embernek a véleménye volt az útmutatóm, a támaszom. A tanárain szigorúak, következetesek voltak, sok feladatot adtak, de már azon a nyáron külön kisasztalom volt az akkor a megyeházán működő levéltárban, ahol Pista bácsi időnként megnézte, hogy mit emeltem ki az éppen elémtett forrásokból. Magával vitt a raktárakba, ha iratot keresett, elmagyarázta, miért ilyen

a raktár rendje, ki volt az első rendszerező levéltáros. Ez az ókori görög iskolára emlékeztető, kérdezz-felelek oktatás aztán mindvégig megmaradt közöttünk, aminek nagyon sokat köszönhetek. Nemcsak tényeket tanultam, hanem a gondolkodás fegyelmét is. Az akkori munkatársaktól, főleg Szkítha Katika nénitől is sokat tanultam. Az ő feladata volt a belső rend és a hivatali teendők felügyelete, ellátása. Az anyakönyvek titkos kezelését akkoriban nem értettem, de ahogy feltárultak azok az ártó intrikák, amelyekhez némely „kutatók” itt szerettek volna bizonyítékokat találni, megértettem a kutathatóság különleges elbírálását. Katika néni megismertette velem azokat az ügyeket, amelyek miatt nemcsak kutatók keresték fel a levéltárat mint bizonyító iratot őrző megyei hivatalt, és azokat a tisztviselőket is, akik a közigazgatás egy-egy ágát felügyelték, hiszen akkor egy épületben dolgoztak a levéltárosokkal. Különleges volt a Nyíregyháza város levéltárának, illetve néhány sajátos tárolást igénylő fondnak (például térképek, tervrajzok gyűjteménye) a városház alagsorában lévő raktára is, ahová Bodnár Sándorral mentem el néhányszor. A különösen impozáns, fából készült polcrendszerrel szedte le például azokat a tervrajzokat, amelyek a város legszebb épületeihez készültek. Külön érdekessége volt ennek számomra, hogy az egykori városi mérnök, a tervrajzok felelőse, többnek a készítője, idős, vagy ahogy magát régész fiától megkülönböztette, Dienes Ö. István járt a levéltárba, és időnként Pista bácsival igen érdekes beszélgetést folytattak, aminek fűltanúja lehettem. Tanyik Feri bácsi, aki raktáros volt, a borbányai szőlőtermesztésről és borkészítésről szeretett velem beszélgetni, és kedveskedésének jele volt, hogy megkínált a borával, ami hasonlatos volt ahhoz, amiről joggal írta Krúdy, hogy nyíri vinkó.

A levéltári személyzethez ekkoriban kevesen tartoztak, mindenki sikert jót kapcsolatot kialakítanom, igaz, itt csak externista, azaz bejáró gimnazista voltam. Szinte természetes volt, hogy az érdeklődésem a helytörténet felé fordult.

KMÉ: Egyenes út vezetett a történelem szakra?

LM: Közeledett a továbbtanulás, és az nem volt kétséges, hogy a történelemtudomány lesz a fő cél. Először azt reméltem, hogy az a tény, hogy negyedikes koromban, 1969-ben eljutottam a televízió Ki miben tudós? vetélkedőjének a döntőjéig, majd segíti a választásomat. Csakhogy ebben az évben nem indult az egyetemeken sem történelem–magyar, sem levéltár szak. Így lettem a Nyíregyházi Főiskola magyar–történelem szakos hallgatója. Most már tudom és kijelenthetem, hogy az oktatóim felkészültsége kimagasló volt. Ha egy kicsit cinikusnak is hangzik, de egy keserű igazság mégis van abban, hogy az „októberi sajnálatos események” – ahogy akkor az 1956-os eseményeket emlegettük – következtében tanáraim jelentős része itt talált menedéket, mintha egy belső internálás kiemelt helye lett volna mind a magyar, mind a történelem tanszék. Amiből az is következett, hogy nagy tudású, nagy tekintéllyel és kapcsolatrendszerrel rendelkező vezető tanáraim voltak, akik hasonló mentalitású kezdő oktatókat kerestek maguk mellé. Hársfalvi Péter korábban volt a megyei levéltár igazgatója, és elvárta, hogy a hallgatói is elsajátítsák a forrásalapú történetszemléletet. Ekkoriban kaptam tőle feladatként, hogy nézzem meg, milyen jobbgylázadások voltak 1848-ban Szabolcs vármegyében, így hát el sem szakadtam a levéltártól. A legnagyobb a máriapócsi zendülés volt. Amikor a bíróság előtt a zendülők vezetője arra panaszkodott, hogy olyan

kevés földjük van, amin még a kovásznak való is alig terem meg, nekem feltűnt, hogy nem jobbágy volt az illető – ezt az embert nemes Ary Mihálynak hívták. Ez volt az a pillanat, amikor az érdeklődésem a kisnemesség felé fordult, akikről alig tanultunk, amit hallottunk, az is csupa negatívum volt. De ez nem érdekelt, mert tudtam, hogy a Rétköz minden falujában még a tsz-szervezéskor és után is tudták, kik voltak valaha „tekintetesek, nemzetesek”. Érdekelt, hogy kik voltak, mi bizonyítja nemességüket, hogy éltek, miként adták át nemesi tudatukat örököseiknek, szóval minden. Erről pedig országosan is a leggazdagabb levéltári források a mi levéltárunkban találhatóak.

KMÉ: *Nyilvánvaló volt számodra, hogy levéltáros leszel, vagy csábított a katedra is?*

LM: Az 1973-as év nagy változást hozott mind a levéltár, mind az én életemben. Ekkor dőlt el, hogy új épületbe költözik a levéltár, nevezetesen a Jósza András Múzeummal együtt a Benczúr tér sarkán megüresedő volt „párházba”. Ennek részleteit a dokumentumok jobban megőrizték, mint az én emlékezetem, de nyilvánvaló volt, hogy a feudális és polgári kori iratoknak is szűknek bizonyult már a hely, és rövidesen lejárt a háború utáni iratképzők fontos dokumentumainak a levéltárba adási határideje. Szerencsére Balogh Pista bácsi elég rutinnal rendelkezett az iratok mentésében, hiszen 1944-ben szatmári főispánként mentette a levéltári anyagokat, aztán a debreceni Déry Múzeum igazgatójaként is szerzett tapasztalatot a közgyűjtemény értékmegőrzésében. Szerencsére a szabolcsi feudális irategyüttesnek fennmaradtak a 18. századból való – Schemberger Ferenc általi rendezés – segédletei, amelyhez ragaszkodtak a költözés előkészítésekor is. Az új salgó típusú polcok és a tágasabb raktárak feltöltéséhez viszont szakemberek kellett volna, de csak két új embert tudtak ekkor felvenni, Veczán Károlynét, Évát, aki az ügyviteli feladatokat kapta meg, de sokat segített az új levéltár kialakításában is. A másik munkaező Németh Kálmánné, Andrea volt, akinek előtte nem voltak munkatapasztalatai, a fővárosból költöztek Nyíregyházára, mert a férje a főiskola ének tanszékén kapott állást. Őt kifejezetten raktárkezelőnek vették fel, viszont előírták számára a történelem kiegészítő egyetemi szak elvégzését.

Én ekkor nem jöhöttem számításba, még utolsó éves hallgató voltam. Mégis közel maradtam a levéltárhoz, szabadidőmben bementem, bár a cipekedésben nem vettem részt. Az utolsó félévem megkezdésekor azonban megkeresett egy volt általános iskolai tanárom, hogy egy magyart és történelmet tanító kolléganőjük betegsége hosszas kezelést igényel, és helyettesíteni kellene a mezőgazdasági szakiskolában, kiváltképp azért, mert emelt szakképzési szakokon a történelem záróvizsgatárgy volt. A főiskola főigazgatójától kikértek, ami azt jelentette, hogy maradtam nappali tagozatos hallgató, de teljes óraszámban tanítottam a kertészeket és henteseket.

Megszerettem a tanítást – bár kezdetben nehéz kihívás volt –, és máig szép emlékeket őrzök, szívesen találkozom akkori tanítványaimmal, de tudtam, hogy nem maradok itt sokáig, vagy azért, mert lejár a helyettesítési idő, vagy én lépek tovább. Amikor elvállaltam ezt az állást, volt egy feltételem: kapjak ajánlást a továbbtanulásomhoz. Ez ma már magyarázatra szorulhat, mert hiába lett jeles a diplomám, kaptam díjat a TDK-n, az akkori felvételi szabályok szerint igazolni kellett, hogy munkahelyi érdek az, hogy képezhessem magam. Így megszakítás nélkül folytattam a történelem kiegészítő egyetemi szakon

a tanulmányaimat. A Debreceni Egyetem történelem tanszékén nagyon sok jó tanár volt, az egykori Szabó István-tanítványoktól sok mindent kaptam. Elsősorban Orosz Istvántól, Rácz Istvántól, Irinyi Károlytól, de a fiatalabbaktól is. Volt, akiket már ismertem korábbról, mert Hársfalvi tanár úr meghívta őket egy-egy előadásra, vagy kutattak a levéltárban, és hallottam Szabó Istvánról Balogh Pista bácsitól is. Nekem követendő példaként maradt meg az, hogy a magyar parasztság kutatóinak azt a körét ismerhettem meg, akik új történelmi módszerekkel, esetenként a kirekesztés veszélyét is vállalva, a források megszólaltatásának legjobbjai voltak. Ekkor évfolyamtársam volt Némethné Andrea, aki a levéltári költözés végére már kismama lett, és rövidesen vissza is költöztek a fővárosba.

A nagy fordulatot 1975 augusztusa hozta számomra. Ekkor már új igazgatója lett a levéltárnak, dr. Gyarmathy Zsigmond, de Balogh Pista bácsi nyugdíjasként rendszeresen átjárt Debrecenből még hosszú éveken keresztül. Engem ekkor ő és Horváth Sanyi bácsi ajánlott az új igazgató figyelmébe, és egy héttel az iskolakezdés előtt kaptam egy telefonhívást, hogy szeretne megismerni. Sanyi bácsi azt is elárulta, valószínű, állást fog ajánlani. Ez meg is történt, szeptemberben már a levéltárban kezdtem. Pályám talán legszebb és legnehezebb évei következtek.

KMÉ: *Milyen volt akkor a nyíregyházi levéltár? Milyen kihívások vártak?*

LM: A Benczúr tér 21. ekkor még csak a levéltár címe volt, viszont kezdődött a munkaszobák kialakítása, a kutatószolgálat megszervezése, az új vezetés koncepciójának a megvalósítása, amiben aktívan részt vehettem. Gyarmathy Zsigmond a járási közigazgatásban szerzett vezetői tapasztalatokat, így számára a levéltár nemcsak a történelmi értékű források otthona, a tudományos kutatás műhelye volt, hanem a közművelődés egyik központjává is akarta fejleszteni, amit akkor új irányzatként támogatott a hivatalos politika is. Ebben a munkában én nagy feladatokat és elég nagy önállóságot kaptam, támaszom volt Balogh Pista bácsi, ráadásul ő volt a szakmai felügyelettemmel megbízva.

A titkárság szobájától balra lévő kis szobát kaptam, jobbra pedig egy kisebb helyiségen át lehetett az igazgató irodájához eljutni. A szobámban viszonylag kevés időt töltöttem, mert munkaköröm szerint a kutatószolgálat kialakítását, működtetését kellett megoldani. Szép emlék, hogy Veczánné Évikével kiválasztottuk a szőnyeget, a székeket, az asztalokat, Pista bácsival megterveztük a könyvtár elhelyezését, és vártuk az első kutatókat. Rövidesen nagy forgalmú helyé váltunk. Érdekes fejezete ez a város művelődéstörténetének, mert több olyan esemény, kezdeményezés indult, ami részint a várostörténeti kiadványokat eredményezte, részint a város történetében jelentősebb események (pl. örökválság) évfordulója kapcsán rendezett konferenciák kutatóit, előadóit vonzotta a levéltárba. A Magyar Tudományos Akadémia kutatói közül többen megfordultak itt, a kuruc korról foglalkozó neves tudósok és az ekkoriban megjelenő nyolckötetes magyar történet számos szerzője is jelezte, hogy mit szeretne megnézni az irataink közül. A főiskola oktatói közül ebben az időben többen igyekeztek tudományos fokozatot szerezni, néhányan a magasabb, a kandidátusi tudományos címet tűzték ki kutatásuk céljaként. Mindez azt jelentette, hogy napi kapcsolatba kerülhettem a magyar tudományos élet legrangosabb képviselőivel, aminek során a néhány perces beszélgetés is felért egy-egy szemináriummal. Ha már a szemináriumnál tartunk, 1976-ban befejeztem a Debreceni

Egyetemen a történelem szakot, és már küldhettem is a diplomámat az ELTE felvételi irodájára, ahol hosszú évek után ismét indult levéltár szak levelező tagozaton. Úgy éreztem, hogy nagyon szerencsés vagyok, hiszen így már a harmadik diplomámmal valóban alkalmas leszek a történeti források védelmére és feldolgozására. Ráadásul az ország szinte minden levéltárából voltak fiatalabb-idősebb csoporttársaim, így a magyar levéltári hálózat minden eseményéről voltak információim.

A kutatószolgálat mellett ekkor a levéltári közművelődés kínálataként megszerveztük a levéltári honismereti szakkört. Ennek vezetését én kaptam feladatul. Nagyon érdekes és egyben kihívást jelentő munka volt ez, hiszen a tematikát úgy kellett összeállítani, hogy lássanak is forrást a résztvevők, de kárt ne tegyenek bennük. A kivetítés, a másolatkészítés ekkor még nagyon kezdetleges volt, leginkább a mikrofilm vagy a fénykép jöhetett számításba. Pár évig vezettem ilyen szakkört, főleg a Zrínyi Ilona Gimnázium tanulói jöttek, akik közül többen a pályán maradtak. A legismertebb közülük Vinnai Győző, aki nemcsak országgyűlési képviselő lett, hanem a történelem tanszék főiskolai docense is a Nyíregyházi Főiskolán. (Ma egyetem. A szerk.) Fogadtunk ezenkívül általános iskolai szakkörösöket is, akiknek a tanáraival egyeztetünk, és levéltári foglalkozásokat tartottunk közösen. Ennek a honismereti munkának a hírére – kétségtelenül az igazgató kezdeményezésére – lehetőséget kaptam, hogy egy középiskolai közgyűjtéményi-levéltári fakultáció anyagának a kidolgozásában részt vehessek Schneider Miklóssal, a Nógrád Megyei Levéltár igazgatójával együtt. Az anyag elkészült, indult fakultáció Salgótarjánban és Nyíregyházán, de a kolléga viszonylag fiatalon hirtelen meghalt, a fakultáció pedig csak egy kurzust ért meg ebben a formában, később kimaradt a középiskolák ajánlásából.

KMÉ: *Volt-e tudományos munkára, publikációra lehetőség?*

LM: A Nyíregyházi Kiskönyvtár, a Jósza András Múzeum évkönyvei, a Szabolcs-Szatmári Szemle szerzői zömmel helyi kötődésű szakemberek voltak, és Gyarmathy Zsigmond felismerte, hogy jó lenne, ha a levéltárnak is megjelenne kiadványa. Előbb kis módszertani füzetekkel próbálkoztunk, amelyek tartalmuk szerint is újszerűek voltak, de sokkal fontosabb lett, hogy a későbbi kiadványaink egységes borítótervét először ezen jelentettük meg. Dienes Ö. István, akit már említettem, hogy kiváló mérnöke volt Nyíregyházának, nagy lelkesedéssel tervezett a levéltárhoz illő klasszikus formájú külső réztáblát a bejáratához, amelynek képe került az első levéltári kiadványok borítójára.

Gyarmathy Zsigmond elsősorban a honismereti munka mellett a termelészövetkezetek krónikása akart lenni, így a levéltár első kiadványa a Szabolcs-Szatmár megyei Honismereti Diáktábor módszertani levele címen jelent meg, amelyben több előadás anyaga olvasható. Ebben a sorozatban én önállóan készíthettem egy füzetet: Thököly-iratok a megyei levéltárban címmel. Ennek újszerűségét az adta, hogy a forrásfeldolgozás, átírás igazi levéltárosi kihívás volt, és lehetőséget adott az oktatásban való hasznosításra is. A levéltár első jelentős tanulmánykötete 1979-ben jelent meg, Szabolcs-Szatmár megyei helytörténetírás I–II. címmel. Ma is úgy érzem, hogy az ebben megjelent tanulmányom, A szabolcsi nemesség rétegződése 1797-ben, már elérte azt a szakmai színvonalat, amit a helytörténetírás, a forrásalapú történetírás nagy elődei, Szabó István, Mályusz Elemér,

Hajnal István tanított az én tanárainknak, és amit később a Hajnal István Kör alapítói között később én is követtem. A levéltárban sikerült először olyan tanulmányt megírnom, amelyet szerettem volna, amelynek témája országosan újnak számított, és amely megalapozta a doktori disszertációm. Utóbbinak az elkészítésére 1981-ben került sor, és ez év novemberében meg is védtem. Ezzel a szakmai utamnak egy olyan pontjára értem, amikor nőként már családra vágytam. 1981-ben ez is megadatott, decemberben megszületett az első gyermekem.

Visszatekintve magam is csodálom, mi minden fért bele ezekbe az évekbe. Nem beszéltem arról, hogy volt iratrendezési feladatom, emellett a közben felvett új kollégák bevezetése a levéltári munkába és a kollektívába szintén a munkakörömhöz tartozott, közülük Helmecci Alízka ma is dolgozik még. Publikáltam a Levéltári Szemlében és más folyóiratokban, szerepeltem konferenciákon, tanítottam középiskolában, és 1981 márciusában megkezdtem a Magyar Rádió helyi stúdiójában az Évfordulónaptár sorozatomat. Erre Hársfalvi tanár úr javaslatára Ágoston István kért fel, és az első adás után a stúdió vezetője, Samu András felajánlotta, hogy hetente kétszer öt perces keretben a magam szerkesztésében és felolvasásával készítek a helyi tehetségekről, híres emberekről ismertető portrékat. Balogh Pista bácsi féltett, azt mondta, nagy erőt, kitartást igényel, ráadásul nem veszélytelen, mert tudtuk, hogy annak ellenére, hogy egyre jobban kinyíltak a világra az ablakok, nemcsak támogatott, hanem túrt és tiltott személyiségek is voltak a múltunk hírességei között. A rádiózás elveszi az időt a kutatástól, inkább írok. Másrészt ez igazi, új honismereti munka volt, ami segített oszlatni „a sötét Szabolcs” bélyeget is. És nem tagadom, hogy a plusz keresetre is szükségem lett. Végül 19 évig maradtam a rádió külsős munkatársa.

Egy valamit azonban nem vettem észre, vagy inkább nem éreztem veszélyesnek. A kutatók, a levéltárral kapcsolatot tartó hivatalok munkatársai legtöbbször engem kerestek. Ennek egy ideig – úgy éreztem – örült az igazgatóm, de tévedtem.

KMÉ: *A nem tervezett pályamódosítás után is megtaláltad az utadat, hiszen ma már sokak által jó szívvel emlegetett professzor emeritaként még mindig óraadó, projektszervező, mentor és örökmozgó motorja vagy a Debreceni Egyetemnek?*

LM: Aztán az élet új lehetőséget kínált a felsőoktatásban. Módosítanom kellett a pályámat, de elmondhatom, hogy ott is találtam örömet, elismerést, hiszen még most is vannak szakdolgozóim, előadásaim. A levéltár azonban bennem maradt. Álmomban még most is tudom, hogy a feudális iratok közül melyik polcon találnám azokat, amelyből később megírtam a kandidátusi értekezésemet. A levéltárba nem mindig tudtam annyit járni, mint amennyit szerettem volna, de soha nem szakadt meg a kapcsolatunk. Az elmúlt évtizedben több publikációhoz tudtam itt kutatni, a levéltári rendezvényeken részt venni, az új kollégákkal megismerkedni. Igyekeztem Balogh István munkásságát a történelmi emlékezet számára a magam módján megörökíteni, amihez viszont kellett egy olyan levéltári vezetés, igazgató, aki észrevette, hogy számíthat rám, a levéltárhoz való kötődésem őszinte szakmaszeretetből fakad. Ezért hálás vagyok a régi és új kollégáknak, akik nem felejtettek el, és kollégaként fogadtak, fogadnak.